

"כי תצא למלחמה וראית... עם רב ממך, לא תירא מהם". [דברים כ,א]

פרשת שופטים (שיחה 2) – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה".
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

"כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס ורכב, עם רב ממך, לא תירא מהם. כי ה' אלהיך עִמָּךְ, המעלך מארץ מצרים". (דברים כ, א).

על זה כתב הרמב"ם ("ספר המצוות", ל"ית נ"ח) "שהזהירנו מלירא מהכופרים בעת המלחמה ושלא נברח מפניהם, אבל חובה עלינו להתגבר ולעמוד ולחזק נגד העם האחר. וכל מי שיסוג אחור ויברח, כבר עבר על לא תעשה. והוא אומר "לא תערוץ מהם", ונכפלה זאת האזהרה "לא תיראום"... כי בענין זה אפשר לקיים אמונת האמת". עכ"ל.

אמנם גם הראב"ד (בהשגותיו בתחילת ספר "משנה תורה", ברשימת תרי"ג מצוות התורה) וגם רמב"ן (בהשגותיו ל"ספר המצוות") חולקים עליו וסבורים - "זו הבטחה, ולא מצוה". אבל רבנו "כסף משנה" שם העיר על הראב"ד: "ואדרבה על הראב"ד יש לתמוה, למה הוציא הפסוק מפשוטו כדי להשיג על רבנו".

כיון שיש בפסוק זה מיסודות הבטחון בה', כדאי שנתעכב על כמה שאלות.

- א. רמב"ן בהשגתו שאל שאם עבירה היא לְפָחַד, כיצד הכריזו השוטרים "מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו". הרי הם מסכימים בזה לעוולה?
- ב. האם עון הפָּחַד הוא רק לחיילים או הוא גם לאזרחים הנמצאים ב"עורף"?
- ג. האם עון הפָּחַד הוא רק בשדה הקרב, או עוד מלפני זה?
- ד. הרב קניבסקי ("קהילות יעקב" על סוטה מב.) שואל, הרי אימה ופחד הם תחושות טבעיות ולא ניתנות לשליטת האדם. והא כיצד אפשר לצוות לאדם לשנות את טבעו?
- ה. גם הרמב"ן מסכים לרעיון הנ"ל: "כי מי שירא אחרי הבטחת הכהן, איננו בוטח בה' כראוי, ולא יעשה לו הנס" (רמב"ן על דברים כ, ח). ובכן מה בין הבנתו של רמב"ן במצוה כללית של בטחון, להבנתו של הרמב"ם שלמד אותו הענין מהפסוק שלנו ועשה מכך מצוה נפרדת?
- ו. ואם האדם מפחד מחמת עבירות שעשה בעבר, האם בזה הוא גם כן עובר על לאו זה?

תשובה לשאלה א (מדוע מכריזים ונותנים לבעל עבירה להתחזק בחטאו?)

אנחנו יודעים שאין מלחמה ללא נפגעים משני הצדדים ("מנחת חינוך", מצוה תקכ"ח) וכדברי דוד המלך "כָּזָה וְכָזָה תֹּאכַל הֶחָרֵב" (שמואל ב' יא, כה). מעיר הנצי"ב שהאיש שהוא מצוק ומר נפש, למרות שאסור לאדם לאבד עצמו לדעת, אבל לכאורה יש עצה לפניו ללכת לקרב ולהיות בקו הראשוני וע"י כן להמית את עצמו בצורה המותרת. אבל פסוקנו בא למנוע אף זאת בגלל סיבה צדדית "ולא ימס את לבב אחיו כלבבו" כי בזה הוא מסכן חיי עמיתיו החיילים. ("העמק דבר" על דברים כ/ח).

בזה גם מיושבת שאלת הרמב"ן, שיש לנו להפריש מהצבא את מוג-הלב כי ע"י מוראו הוא מקלקל ומזיק לשאר אחיו הלוחמים ואף מסכן את חייהם! ולכן השוטרים יכריזו למרות שיש בזה חטא מצדו, כדי שיפרוש מהגדוד.

תשובה לשאלה ב (האם האיסור הוא רק לחיילים או גם לאזרחים).

הנה ממה שהרמב"ם הביא עוד 2 פסוקים: "לא תערוץ מפניהם" (דברים ז, כא) וכן "לא תיראום" (דברים ג, כב) ופסוקים אלו נאמרו לכלל האזרחים, ולא רק לחיילים (דלא כפסוקנו בדברים כ, א) הרי איסור בזה גם לאוכלוסיה.

תשובה לשאלה ג (מתי מתחיל האיסור, ממש בשדה הקרב או גם לפני זה?)

מלשונו של הרמב"ם ב"ספר המצוות" "ושלא ישובו אחר בעת המלחמה" משמע שזה נאמר רק בעת המבחן-המעשי בלבד. וכן לשונו של הרמב"ם בהל' מלכים (סוף פ"ז) "ומאחר שייכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל". וכן דברי "משך חכמה" (על דברים כ, א) ו"קהילות יעקב" (ח"א סי' לד).
לכאורה זה סותר את הנחתנו בישוב לשאלה השניה? אלא רש"י (על שמות יט/כד) מביא בשם המכילתא שמזרזין את האדם קודם למעשה, וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה. כלומר, הפסוקים בדברים ג/כב וכן ז/כא נאמרו באופן כללי ותמידי. אבל פסוקנו בדברים כ/א נאמר כאשר נראה "סוס ורכב עם רב ממך" ויש חשש לנוק נוסף וגדול של "ולא ימס את לבב אחיו כלבבו" כי "תחילת נפילה, ניסה". ואזהרה נוספת זו היא רק בשעת הקרב ממש.

תשובה לשאלה ד (כיצד אפשר לצוות על האדם לא לפחד?)

עונה "קהילות יעקב" שהאיסור הוא להבהיל את עצמו. כלשון הרמב"ם בהל' מלכים "וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל את עצמו, עובר בלא תעשה". כלומר, קשה להתמודד בבחירה חפשית נגד התחושה הטבעית והתורה לא תצוה על כך. אבל התורה פונה לאדם לא להעסיק מחשבותיו אודותם, כלשון הרמב"ם: "וישים נפשו בכפו (=נלע"ד פירושו שיתפוש את עיסוקי נפשו ורצונותיו בכפו ויכוון אותם, כמו שאמרו בתענית דף ח. אודות כוונה בתפילה) ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה". ונלע"ד להוסיף שלא יעסיק את דמיונו כיצד נראה מראה הפצועים, כיצד כאביהם של הקטועים והנכוים. וכן יש בעלי נטיות מסוכיטיות המדמיינים לעצמם כיצד תיראה הלוויה שלו, וההספדים והאבלות וכו'. על כל אלו אסור לאדם להעסיק את מחשבותיו וכל אלו הם בודאי בשלטונו ובבחירתו החופשית.

תשובה לשאלה ה

אבל הרמב"ם הוסיף כאן עצה נכונה מאד כיצד האדם לא יפחד. ידוע שאין מוחו של האדם נשאר חלל ריק. אם אין חושבים מחשבות חיוביות, ממילא מתחילים להרהר במחשבות שליליות.

הרי הרמב"ם סיים דבריו ב"ספר המצוות" (ל"ת נח) בלשון: "כי בענין זה אפשר לקיים **אמונת האמת**". – פתח בדיני מלחמה וסיים בעניני אמונת ישראל? מה הקשר?

אלא בספר החינוך (מצוה תקכ"ה) כתב: "משרשי המצוה שיש לכל אחד לשים מבטחו בהש"י ולא יירא על גופו במקום שיכול לתת כבוד להש"י ולעמו" עכ"ל. כלומר, בכל מלחמות ישראל יש כאן התמודדות עקרונית בין הכח המעמיד את תורת ה' במרכז החיים (=ואלו הם ישראל) לאלה הכוחות המעמידים תאוות האדם ועיסוקיו הקטנוניים במרכז החיים, ובעצם הם מורדים נגד ה'. (=אלו אלה"ע שלא קבלו עליהם ז' מצוות בני נח, וכמבואר ברמב"ם, הל' מלכים ח/ו).

כאשר החייל הישראלי יודע שהוא נלחם עבור רעיון קדוש, עבור עליונות התורה בעולם, ממילא כל מיני הרהורי סרק לא יצליחו לתפוש את דעתו. והוא כמו חייל-תותחן הנמצא בטנק-משוריין וממתין לפקודת המפקד לירות באויב שממולו, האם יתעסק במחשבה כל-שהיא על זבוב המרחף בקרבת מקום תוך הטנק?

הלא כך כתב הרמב"ם בהל' מלכים (סוף פ"ז) – "וַיֵּדַע שֶׁעַל יְחוּד הַשֵּׁם הוּא עוֹשֶׂה מִלְחָמָה" ואפילו אם מדובר כאן גם על "מלחמות הרשות" (עיין רמב"ם, הל' מלכים ה/א) כולם באו להרים "דת האמת" בעולם. וע"י מחשבה נשגבה זו, לא ייכשל בסעיפי מחשבות של איסור. ובזה הרמב"ם קבע לכך מצוות עשה נפרדת כשלעצמה, ולא כלל את הדברים במצוה כללית של ה"בטחון", כדברי ראב"ד ורמב"ן. ובכך ענינו על השאלה החמישית.

ומכאן באנו לבירור בסיס עקרוני מאד בדיני הבטחון בה':

- בשו"ת מהרי"ל (=נפטר 150 שנה לפני הרמ"א) כותב "את ה' אלהיך תירא, מן (שיקול) הדעת בא לרבות (לאסור) יראת בשר ודם על חברו, וקרא כתיב, 'האותי לא תיראו'!! וכתוב 'ה' לי, לא אירא'! ועוד כמה מקראות המורות שאין לירא מבשר ודם, בלתי מהשי"ת לבדו". (סי א').
- וזה מפורש ב"חובות הלבבות" (שער אהבת ה', פ"ו) על חסיד אחד שהיה נודד ממקומו ביערות ומדברות, ופגש אדם ששאל אותו איך איננו מפחד מהאריות והדובים. וענה: "אני בוש מאלוהי שיראני שאני ירא את זולתו". עכ"ל.
- והדברים הובאו ב"חיבור התשובה" למאירי (מאמר ב' סוף פ"ט, דף 444) כמשל על כל מורא משום בשר ודם.
- ולשון רבנו יונה (על משלי ג, כו) – "כי הירא מן האדם, שוכח את השי"ת". כלומר, הירא משום דבר אחר, זה פוגם ביראתו מן הקב"ה שצריכה להיות כה מקיפה-את-הכל, שאין לו מקום פנוי בראש לירא משום דבר אחר. (עיי'ן "העמק דבר" על שמות ד/ג שעל זה נתבע משה רבנו למה נס מפני הנחש "שאיין פחד משום דבר במקום (שיש) השכינה"). ואולי לשם כך היה כהן-משוח מכריז לישאל, "שמע ישראל" (דברים כ, ג) ורשי"י מביא בשם חז"ל (סוטה מב.) – "אפילו אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד, כדאי אתם שיושיע אתכם". כלומר, אם ירָפו את מחשבותיהם על יחוד הבורא (וידעו כי כל מלחמותיהם של ישראל הוא בגלל שאוה"ע מורדים בה', כפי הספרי בפרשת בהעלותך על פסוק 'קומה ה' ויפוצו אויבך וינוסו משנאיך מפניך') בזכות זה גם לא ייראו מהאויבים. כדברי אביגיל לדוד המלך "כי מלחמות ה' אדוני נלחם" (שמו"א כה, כח).

תשובה לשאלה ו (מה יעשה אדם הירא מן עבירות שבידו?)

מצאנו בגמרא ששאלו: הרי נאמר ליעקב "ושמרתיו בכל אשר תלך" אבל כתוב "ויירא יעקב מאד" (אלא) אמר שמא יגרום החטא" (ברכות ד.) – הרי לכאורה מה שהאדם מפחד מהחטאים הוא כשר וישר. אבל אנו רואים שהרמב"ם לא פסק כר' יוסי או כר' יוסי הגלילי שבפסוק "איש הירא" (דברים כח) מדובר בירא מעוונות שבידו (סוטה מד.) אלא פסק כר' עקיבא שהוא פחד ממלחמה כפשוטו? ושמא יש לומר שבעל המימרא בברכות (ד.) סבור כר' יוסי ורשי"י הגלילי, ואין הלכה כמותם. ולכן אין לנו ללמוד למעשה מן יראתו של יעקב.

כל בר-אוריין מבין שאין בזה שום דוחק להעמיד מעשהו של יעקב לפי שיטות-הלכתיות שאין אנו פוסקים כמותם. אבל אפילו אם נשתדל לפרש שיראתו של יעקב תהיה אליבא דהלכתא הרווחת היום בישראל (שאיין אנו פוסקים כרשי"י ורשי"י הגלילי), מצאנו פתרון בדברי רבנו יונה (על משלי ג, כו) שהיראה מהעוונות היא השלב ההתחלתי, ומיד אח"כ מתחזק האדם בבטחון בה' שיעזרהו, גם בזכות זה עצמו ממה שהוא מפחד מחטאיו. כך לשונו:

"ואשר נאמר 'ויירא יעקב' ירא היה מן החטא והיה מתאמץ ביראת השי"י. ואחרי אשר יבטח ויקוה אל ה', כל אשר יפחד מן העון תחזק התקוה את לבו, על כן לא ימס לבבו... ובוטח בה' ישוּגב מן הצרה בשכר הבטחון, אע"פ שהיתה הצרה ראויה לבא עליו... כי גם בהיות עונותיו רבים ועצומים, יקוה אל רחמי השי"ת... כי כאשר תקרב הצרה ויירא מעונותיו, לא יהיה שקול הפחד עם התקוה, אך (ת)תחזק התקוה ממנו, כי חסדי השי"י יתרים על כל עון ומרחם על כל הנכנע ומבקש רחמיו" עכ"ל.

ונסכם בדברי רבנו יונה (ישערי תשובה", גלא-לב) –

"כי תאמר רבים הגוים האלה ממני... כי תצא למלחמה... הוזהרנו בזה שאם יראה האדם כי צרה קרובה, תהיה ישועת ה' בלבבו ויבטח עליה, כענין שנאמר 'אך קרוב ליראיו ישעו'..."